

Багато експертів вважають створення Євразійського Союзу черговою піар-акцією кремлівської влади, яка не має нічого спільного з класичною євразійською парадигмою. Цей курс розходиться також з орієнтацією на Захід, де пострадянські олігархи купують маєтки та компанії, виводячи активи стратегічних підприємств до офшорів. Створення Євразійського Союзу суперечить стратегічним планам США та Євросоюзу щодо пострадянського простору.

Для проведення модернізації країни Астана має нагальну потребу у залученні інвестицій з КНР, тому Казахстан спробує лавірувати між Китаєм і Росією, щоб не бути безповоротно втягнутим, в першу чергу, до сфери впливу Китаю.

На сьогоднішній день у рамках Концепції зовнішньої політики Республіки Казахстан у 2014–2020 рр. основним партнером Казахстану є Росія. Таким чином, можна констатувати, що російські та казахстанські уряди мають досить міцні зв'язки, і ЄАЕС спрямований на їх укріплення.

Використані джерела та література:

1. Васильєв О.А. Проблеми трансформації інтеграційного об'єднання РФ і Білорусі / О.А. Васильєв / Зовнішні справи. – 2014.- №7. – С. 44 – 47.
2. Васильєв О.А. Розвиток виробничих сил, науки і техніки як головний фактор, що визначає соціально-політичну трансформацію сучасних держав / О.А. Васильєв // Зовнішні справи. – 2014. – №9. – С. 44–47.
3. Ігнат'єв П.М. Геополітичні та геоекономічні інтереси у світовій політиці / П. М. Ігнат'єв. – Чернівці : Книги - XXI, 2014. – 363 с.
4. Чекаленко Л.Д. Зовнішня політика України : Підручник / За наук. ред. М.А. Кулініча / 2 вид. – К. : «LAT&K», 2015.- 477 с.

УДК 321.6/8((575.4)

Метельова Т.О.

ТУРКМЕНИСТАН: ОСОБЛИВИЙ ШЛЯХ ЧИ НЕОДЕСПОТІЯ?

На підставі аналізу трансформаційних процесів у Туркменістані з моменту отримання ним незалежності й до сьогодні виявлено специфічні риси соціально-економічного устрою цієї країни. Показано, що політичні процеси першої половини 90-х рр. ХХ ст. потенційно містили в собі можливість демократичного розвитку країни, яка, однак, швидко була втрачена. Зроблено висновок, що подальший розвиток країни призвів до вибудови специфічного варіанту тоталітаризму у формі східної деспотії. З появою нового президента у країні відбуваються повільні, але демократичні зрушення.

Ключові слова: Туркменістан, «особливий туркменський шлях», деспотія, тоталітаризм, модернізація.

Метельова Т.О. Туркменистан: особенный путь или неodesponiya?

На основании анализа трансформационных процессов в Туркменистане с момента получения им независимости выявлены специфические черты социально-экономического строя этой страны. Показано, что политические процессы первой половины 90-х гг. XX в. потенциально содержали возможность демократического развития страны, которая однако, была быстро утеряна. Сделан вывод, что дальнейшее развитие страны привело к построению специфического варианта тоталитаризма в форме восточной деспотии. С появлением нового президента в стране происходят медленные, но демократические сдвиги.

Ключевые слова: Туркменистан, «особый туркменский путь», деспотия, тоталитаризм, модернизация.

Meteliova T. Turkmenistan: a special path or neodesponiya?

Based on the analysis of transformation processes in Turkmenistan since its independence the specific features of the socio-economic structure of the country are revealed.. It is shown that the political processes of the first half of the 90s. Twentieth century. capable of leading to the democratic development of the country, which however, was quickly lost. It was concluded that the country's further development led to the construction of a specific variant of totalitarianism in the form of oriental despotism. However, with the advent of a new president in the country the democratic changes are taking place.

Keywords: Turkmenistan, «the Turkmen special way», despotism, totalitarianism, modernization.

Політичний шлях, яким після розпаду СРСР попрямував Туркменістан, був надзвичайно неординарним за своїми проявами. Роки горбачовської перебудови перетворили цю традиціоналістськи орієнтовану країну на осередок бурхливих змін, що потенційно містили в собі можливість класичного демократичного розвитку чи, принаймні, його авторитарного варіанту, яким пішла частина азійських країн з числа республік колишнього СРСР.

Отримавши несподівану незалежність, Туркменістан певний час зберігав інерцію руху в демократичному напрямі. Однак, косметичне перетворення Комуністичної партії Туркменістану на Демократичну (за назвою), а першого секретаря КПТ – на лідера «нової» партії й нової країни було останньою зміною, яку можна віднести до позитивних і демократичних. Далі країна рухалася шляхом настільки синкретичним, що він не дозволяв їй ідентифікувати себе з будь-якою міжнародною спільнотою.

Майже одразу тодішній президент країни Сапармурат Ніязов оголосив себе Туркменбаші – вождем усіх туркменів. За кілька років він спромгся зосередити у своїх руках абсолютну повноту влади й, додавши

до своїх керівних посад ще й головування в уряді, стати президентом безстроково.

Номінально в країні існував і існує законодавчий орган – Меджліс (парламент), куди депутати обираються всенародно за мажоритарною системою. З 1999 р. опозиційним політичним силам брати участь у виборах було офіційно заборонено, у листопаді 2002 р. опозицію було знищено фізично за сфабрикованим звинуваченням у закороті [5; 27; 36, с. 60–72]. Навіть такий – зручний для президента, «кишеньковий» парламент швидко було позбавлено будь-яких важелів впливу на життя у країні. Законодавчою діяльністю за час правління Ніязова він займався хіба що до середини 90-х рр., часу, коли народжені в період «перебудови» паростки громадянського й політичного суспільства було в буквальному сенсі розстріляно.

Після винищення та витіснення за кордон решток опозиції за ініціативою президента було створено додатковий орган влади – Халк Маслахати – Всенародну Раду. Його персональний склад кількістю у 2507 осіб з числа посадовців, депутатів, аксакалів, заслужених бавовнярів і діячів культури добрав особисто президент. Він же був головою цього «вищого представницького органу» з конституційно невизначеним статусом. Засідаючи раз на рік, Халк Маслахати, що перебував над парламентом, був покликаний схвалювати законодавчу діяльність президента. Так, у січні 1995 р. ним санкціоновано рішення відкрити політичні репресії проти «зрадників народу» і визнано за необхідне всі офіційні заходи (у школах та ВНЗ – заняття) розпочинати з проголошення клятви на вірність Туркменбаші. Подеколи парламент з подивом дізнавався про зміст «ухвалених ним» законів з офіційної періодики.

Період 1993–1994 рр. був переламним і для запровадження специфічної економічної моделі розвитку держави. Якщо на початку 1992 р. було увалено низку законів (про захист інвестицій, захист приватної власності тощо [34]), що уможливлювали поступове переведення економіки на ринкові рейки, то вже 1994 р. указами президента створюються міцні бар'єри на шляху до ринку і розвитку не лише підприємництва, а й зовнішньої торгівлі: скасовано вільну конвертацію валюти, засновано єдину державну товарно-сировинну біржу

з функцією надання дозволу на ввезення чи вивезення будь-яких товарів, розпочалося закриття приватних підприємств тощо [35, с. 62–64].

Здійснена на початку 90-х рр. спроба приватизації житла та деяких державних активів у сфері торгівлі та обслуговування також швидко захлинулася: уже за кілька років більшість об'єктів дрібного підприємництва, що перейшли було у власність приватних підприємців, були або експропрійовані «на користь держави», або зруйновані без виплати компенсацій у рамках реалізації програми нової забудови міст [26]. Країна ступила на шлях створення жорстко централізованої економіки та політичної диктатури.

Економічні нововведення середини 90-х рр. надзвичайно сприяли розквіту хабарництва та корупції. На відміну від решти пострадянських держав, Туркменістан від боротьби із цими явищами свідомо відмовився. Навпаки, під гаслом соціальної справедливості заробітну платню держчиновникам було фактично скасовано, а систему поборів і хабарів легалізовано й оголошено єдиним природним джерелом їхніх доходів.

У цей час в офіційних джерелах інформації неприховано починає поширюватися думка про те, що специфіку розвитку Туркменістану визначає нав'язаний радянським періодом його історії невинуватий соціально-економічний «стрибок». За словами тодішнього лідера країни, Туркменістан саме через те, що він, перебуваючи на родо-племінному етапі розвитку, силоміць був зтягнутий до соціалізму без проходження всіх належних етапів історичного розвитку, після звільнення з кайданів нав'язаного ладу мав працювати над побудовою розвиненого феодалізму [15, с. 38–40].

У таких умовах з середини 90-х починається масова еміграція. Преференції в отриманні дозволу на виїзд мало некорінне населення: у нього було значно більше шансів виконати умову, без дотримання якої виїхати людина якщо й могла, то без речей домашнього вжитку й покинувши приватизоване раніше житло без права його продажу. Умова полягала у пред'явленні гарантій від родичів у Росії (лише родичів і лише в Росії й ніде більше) щодо можливості проживання в них емігранта. Значній частині некорінного населення виїхати вдалося. Дискримінованим у праві обрання місця проживання й громадянства залишилися корінне населення.

Значних трансформацій зазнали й інші сегменти суспільного життя.

У сфері середньої освіти було здійснено курс на відмову від вивчення гуманітарного блоку дисциплін – передусім іноземних мов (англійської та російської в тому числі), зарубіжної історії, літератури, а термін шкільного навчання скорочено з 11 до 9 років. Іспити з дисциплін і в середній і у вищій школі, як, утім, і при прийомі на роботу, замінено складанням іспиту з «Рухнама» (в перекладі – «Дух туркмена») – оголошеної священною книгою за авторством С. Ніязова, де було викладено засади нової офіційної ідеології. Без її знання жодний документ про освіту чи фах, навіть права водія, отримати було неможливо. Решту предметів зараховували «автоматом» [34]. У листопаді 2000 р. наказом президента з роботи звільнено 10 тисяч учителів – через їхню непотрібність [8, с. 71–72.].

У країні було введено чотирирічну вищу освіту. Навчанням студенти займалися лише перші два роки – за вирахуванням часу, який витрачався на багатогодинні репетиції парадів до святкових днів та різноманітні конкурси на краще знання «Рухнама» та біографії президента [20]. Як свідчить один з туркменських професорів, з 16 місяців лекційного часу власне навчання складало 5–6 місяців [3].

Було створено штучні перепони для отримання вищої освіти у вигляді обов'язкової вимоги для абітурієнта мати дворічний стаж роботи «за обраним фахом». З огляду на масове безробіття в країні (за неофіційними даними на початок 2000-х рр. воно сягнуло 80% працездатного населення) така вимога була вкрай зручною, аби остаточно знищити вищу освіту країни [3]. Якщо до незалежності в країні щорічно ставало студентами 40 тис. осіб, то з 2002 р. квота на вступ становила 3900 осіб на всі 16 туркменських ВНЗ [34]. На середину 2000-х рр. переважна більшість абітурієнтів вступала до Поліцейської, Військової та Прикордонної Академій [3].

Одним з перших кроків президента Ніязова у напрямі освітньої деструкції була ліквідація Академії наук Туркменістану. У 1996 р. на базі колишнього Інституту філософії і права ліквідованої Академії відкрито Національний інститут демократії й прав людини, підконтрольний виключно президентові. Його завдання – нагляд за діяльністю правоохоронних органів, контроль над дотриманням прав людини в

тюрмах, і – що звучить дуже цікаво на тлі зафіксованих усіма міжнародними організаціями численних порушень прав людини в країні – проведення прикладних досліджень у галузі прав і свобод людини [29].

Нищівна політика проводилася стосовно культурної сфери. У 2006 р. указом президента закрито майже всі музичні школи та училища, а діяльність Міністерства культури покладено під контроль Міністерства національної безпеки [6]. Ще раніше було заборонено кружки й клуби за інтересами, закрито національні парки [11]. Урядовими декретами заборонено театри драми, опери й балету – ці види мистецтва, на переконання президента, не відповідають національним традиціям [9]. Самі ж будівлі театрів було знищено.

За даними Правозахисного центру «Меморіал» [21, с. 31–32] та Програми моніторингу прав людини в Центральній Азії, у березні 2000 р. було вилучено й спалено 40 тис. примірників Корану, перекладеного туркменською Ходжа Ахмед ахуном, щодо якого виникли підозри у нелояльності до президента. У жовтні того ж року з подібних причин було знищено 25 тис. примірників нового підручника «Історія Туркменістану» Н. Рахімова. У 2001 р. з бібліотечних фондів вилучено книги 19-ти туркменських письменників, поетів, істориків – А. Вельсапара, М. Дурдієва, Т. Джумагельдієва, А. Хаїдова та ін. Увезення і поширення будь-яких іншомовних видань було заборонено: видання країн колишнього СРСР в аеропорту вилучали як антидержавні [34]. 2000 р. у країні було конфісковано 350 тис. книг і біля 80 тис. касет з фондів громад неортодоксальних конфесій, роком раніше здійснено безпрецедентну висилку з країни 10 тис. іноземців – християн, мусульман, кришнаїтів [22, с. 49–50].

Викладання, в тому числі й рідної мови, було переведено на латиницю, якою, окрім «Рухнама», не друкувалося практично нічого. Внаслідок цього у країні різко пішов на зниження рівень писемності [27]. Імовірно через це, виявилися непотрібними й бібліотеки: указом президента їх, окрім Центральної і тих, що існували при ВНЗ, було закрито. Рухнамізоване покоління позбавили можливості отримувати інформацію з жодних інших джерел, окрім вітчизняних, до того ж, виключно офіційних.

Усі три канали туркменського телебачення (їх кількість не збільшилася й сьогодні) транслиували переважно новини про президента, а також народні танці й пісні, здебільшого теж про Ніязова та його предків. Доступ до Інтернету було суворо обмежено. Виявлення сайтів, зміст яких не відповідав офіційній ідеології, тягнув за собою їхнє блокування [25, с. 24–37]. Журналісти, які не працювали в офіційних виданнях, зазнавали переслідувань і зникали без сліду [13], як, утім, і безліч діячів науки й культури, громадських активістів і пересічних громадян.

Запроваджена на тлі жорстокої інформаційної цензури офіційна ідеологія суперечила не лише науковим даним і здоровому глузду (згідно з твердженнями «Рухнама», історія людства починається з туркменського народу – загального прародителя всіх народів і культур, саме туркмени винайшли і колесо, і метал і т.п.). Вона вступала в жорстку суперечність і з засадами ісламської культури й світогляду.

За повідомленням автора роботи «Башизм як релігія» Ашира Мередова [17; 12, с. 33–36], служителям мечетей було приписано використовувати президентський твір – «Рухнама» – під час відправлення релігійних обрядів. У мечетях мали неодмінно висіти портрети Туркменбаші. В ісламі, як відомо, заборонено зображення живих істот. До слова, саме наявність у будь-яких установах, закладах, на вулицях, будинках тощо незліченних портретних і скульптурних зображень живого пророка перетворювала Туркменістан в очах ісламського світу на країну, від спілкування з якою слід утримуватися. Особливе обурення мусульман викликав намір Ніязова «прикрасити» мечеть, збудовану французькими будівельниками (що обійшлося держбюджету в 100 мільйонів доларів США) у Гитджаку – селищі, офіційно проголошеному малою батьківщиною президента Ніязова, золотом і власними цитатами з «Рухнама».

Символічні ознаки культу особи президента виявлялися в усьому. Його ім'ям було названо не лише міста, вулиці, лікарні, порти, сквери й спиртні напої – перейменовано навіть місяці року й дні тижня. Президентові приписувалися надприродні здатності, наприклад, здатність викликати дощ. І то не чутки, а публікації в офіційній пресі. У 2004 р. газета «Ватан» («Батьківщина») надрукувала матеріал, де цілком серйозно розповідалося про появу в пересохлому джерельці води в момент

наближення до нього президента [31]. Усе це дозволило фахівцям з релігій говорити про формування штучно створеної течії в межах ісламу – башизму. Її появу «на світовій арені» проголосив редактор газети «Нейтральний Туркменістан» Какабай Ільєсов, назвавши її, щоправда, туркменізмом [17].

Під розбудову культу трансформувалася й зазнавала алогічних та руйнівних на практиці новацій будь-яка сфера суспільного життя. Не стала винятком система охорони здоров'я. Разом зі звільненням учителів у 2000 р., було звільнено до 15 тис. лікарів [30]. У країні, де більшість населення – мешканці сіл, систему медичного обслуговування на селі було ліквідовано повністю, ще раніше, в середині 1990-х рр., ліквідовано всі ветеринарно-бактеріологічні лабораторії, закриті переджати епідемії зоонозних захворювань [23].

За повідомленням Європейського центру здоров'я перехідних суспільств та Лондонської школи гігієни й тропічної медицини, 2004 р. Міністерство охорони здоров'я Туркменістану видало таємні інструкції, якими заборонило лікарям діагностувати небажані хвороби – гепатит, черевний тиф, холеру, СНІД, чуму, кір, туберкульоз, малярію тощо [23]. Заборона «небажаних хвороб» призвела до того, що за наявності хвороб невідомої етіології, спричинених, як припускали, хімічними добривами та отрутами, які використовують при обробці бавовняних полів, належне лікування не проводилося, і люди хворіли місяцями. Особливо постраждали від цього діти й вагітні жінки [32; 33].

Туркменська влада припинила надання відомостей до Всесвітньої Організації Здоров'я. Ще раніше, 1998 р., було зупинено надання звітів з рівня смертності. На середину 2000-х рр. найстрашнішою виглядала ситуація з поширенням наркотиків. За оцінкою Управління ООН з наркотиків і злочинності, за період з 1991 по 2002 рр. споживання опіатів у Туркменістані зросло в 17 разів і близько 1% населення постійно вживали тяжкі ін'єкційні наркотики [30]. Наркотики ж, які і в часи СРСР були тут доволі доступними й поширеними, на початок 2000-х рр. перетворилися на буденне явище. За часів правління Ніязова Туркменістан не брав участі в жодній міжнародній організації з боротьби з наркотиками і лише 2011 р. в країні вперше ухвалено «Робочий план з боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та надання

допомоги людям, залежним від наркотичних засобів і психотропних речовин, на 2011–2015 роки».

Жахливого вигляду набула ситуація у сфері соціального захисту. 2006 р. світ потрясла звістка про фактичне скасування пенсій у Туркменістані. За даними туркменського Національного інституту статистики та інформації, кількість пенсіонерів на середину 2000-х рр. не перевищувала 400 тис. осіб. За словами тодішнього міністра соціального забезпечення Бібітач Векілової [2], унаслідок реформи понад ста тисячам пенсіонерів виплату пенсій було скасовано, ще у 200 тис. її розмір мав істотно зменшитися.

Отож, «реформа» торкнулася практично всіх. На 2 роки було збільшено пенсійний вік – до 57 років у жінок та 62 років у чоловіків. І це тоді, коли, згідно з даними, наведеними у доповіді Європейського центру здоров'я перехідних суспільств і Лондонської школи гігієни й тропічної медицини, у Туркменістані «середня тривалість життя громадян становила у 2002 р. 62,7 роки. Це найнижча очікувана тривалість життя в Європі і Центральній Азії» [30], для чоловіків цей показник ще нижчий – 58 років. «Родзинка» чергового нововведення полягала в іншому. Зазначені в законі 20 років стажу для жінок і 25 – для чоловіків, необхідні для отримання пенсії, аж ніяк не збігалися з календарними роками. 20 років – це роки, складені з виключно робочих днів, без урахування вихідних і святкових днів, відпусток (у тому числі з вагітності та догляду за дітьми), лікарняних тощо. Для селян до часу, який не враховуватиметься у стаж, потрапили і п'ять зимових місяців, коли вони не працюють [7]. За підрахунками, 25 номінальних років мали скласти близько 39 реальних. Тих, хто вирахуваного в такий спосіб стажу не мав, пенсій було позбавлено. Було також встановлено, що пенсія непотрібна інвалідам. «Ми не повинні годувати дармоїдів!», – так підсумував свій революційний почин Великий Вождь, звертаючись до міністрів [1; 7; 24]. На найвищому рівні пролунало припущення, що за два роки інститут пенсій може бути скасований узагалі і для всіх. За непотрібністю.

У відповідь на численні скарги пенсіонерів президент терміново вдосконалив закон. Згідно з поправкою, ті, хто бажав отримувати пенсію у незмінному розмірі, мали надати довідки, які б засвідчували наявність у них безперервного стажу впродовж 38 років. З усіма вирахуваннями

«зимових днів». За відсутності довідок органи соцзабезпечення мали забезпечити повернення грошей, виплачених пенсіонерів за останні два роки. Президент також підтвердив, що пенсії не виплачуватимуться тим, хто має дітей, старших за 18 років, адже «діти повинні утримувати батьків» [28].

Не менш радикальних змін, ніж інші, зазнала екологічна царина. За кілька років, що передували смерті Ніязова, світ побачила низка президентських указів, які викликали шок у екологів усього світу. Так, у листопаді 2000 р. ним видане розпорядження розпочати у пустелі Кара-Кум створення штучного озера площею 2 000 кв. км. На думку екологів, реалізація проекту зруйнує екосистему Кара-Кумів, що потягне за собою втрату багатьох унікальних рослин і тварин, які не виживають у вологих умовах [19]. Реалізація проекту триває й сьогодні.

Таким же «радикальним» чином розв'язувалася проблема пташиного грипу, яку, з огляду на відсутність ветеринарних служб у країні, також розформованих указом президента, влада взялася вирішувати коштом життя тварин. Наприкінці 2006 р. у країні розпочався масовий відстріл собак і котів. Подеколи їх знищували ще менш гуманно: кидали до глибоких ям, де ще живих давили особливим пресом. Недодавлені ще довгий час вили [9].

Натомість національна гордість – вівці отримали несподівані переваги. Розпорядженням президента 2006 р. було наказано випасати їх ...на територіях природних заповідників [19]. Цікаво, що саме в цей час на міжнародному рівні ухвалювалося рішення про занесення знаменитого Бадхизького заповідника до списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Заповідник є притулком для багатьох занесених до «Червоної книги» тварин і рослин. «За радянської влади було створено надто багато заповідників, – заявив президент на засіданні уряду. – Нехай там пасеться скот. Так від них буде більше користі» [19].

То ж про що говорять складові внутрішньої політики президента Ніязова, якщо взяти їх у всій сукупності? Ще раз згадаймо їх.

Зосередження всієї влади у власних руках. Початкові переваги на виїзд некорінному населенню й перешкодження еміграції корінного. Руїнація економічних засад самостійності населення – приватного виробництва. Запровадження культу особи з релігійним наповненням і

спроба інтегрувати його до культової практики ісламу в одній окремо взятій країні. Доведення населення країни до крайньої міри соціального зuboжіння й безправності у поєднанні зі зростанням декоративних розкошів як атрибуту країни. Повна руйнація освіти, науки, культури. Зведення освіченості нового покоління до елементарного мінімуму з одночасним навіюванням ідеї винятковості туркменського народу. Винищення старого покоління. Рух до цілковитої ізоляції країни.

Перед нами картина однієї з форм тоталітаризму, в якій поєднано риси фашистської та комуністичної диктатур з особливостями східних деспотій. Картина ще одного потворного соціального експерименту, в якому власний народ виконує роль біомаси. У таких умовах країнах, поставлена на межу розцяцькованого мармуром дикунства, зустріла зміну президента. Чи зазнав «особливий туркменський шлях» істотних змін з того часу?

Після раптової смерті Туркменбаші в грудні 2006 р. й появи у президентському кріслі його наступника Гурбангулі Бердімухамедова країні повільно, значною мірою – декларативно, почала відходити від свого фантастичного шляху. Здійснено певні кроки для зменшення інформаційної ізоляції країни: 2007 р. у столиці відкрито перші інтернет-кав'ярні. Щоправда ціна користування цим інформаційним джерелом перетворює їх на мало доступні – 4 євро на годину при середній офіційно зазначеній заробітній платі по країні у 820 манатів (станом на 2015 р. – близько 288 \$ США). Водночас заблоковано доступ до більшості соціальних мереж. У грудні того ж року набув чинності закон «Про правове регулювання розвитку мережі Інтернет та надання інтернет-послуг у Туркменістані», яким попри проголошення мети забезпечити громадянам якомога ширший доступ до інформації регламентовано жорсткі обмеження в доступі до мережі [10].

Новий президент повернув скасовані його попередником оперу, балет і заново відкрив закриті районні лікарні. У 2009 р. поновлено спочатку 10-річну, а з 2013 р. – 12-річну середню й 5-річну вищу освіту, відновлено Академію наук. Станом на початок 2015 р. у країні діяло двадцять ВНЗ, в яких навчалася до 23 тисячі чоловік. Всі вони державні. Разом з тим, досі зберігається ситуація, коли час, відведений на навчання,

вдвічі менше за той, що іде на участь у масових заходах, на працю на бавовняних полях [1].

Здійснюються деякі кроки до впровадження елементів ринкових відносин. У 2011 р. прийнято новий Житловий кодекс, яким передбачено можливість скасованої наприкінці 1990-х рр. приватизації житла. У листопаді 2012 р. затверджено держпрограму приватизації на 2013-2016 рр., що передбачає приватизацію державних підприємств різних галузей промисловості, сфер будівництва, транспорту та зв'язку; у грудні того ж року ухвалено нову редакцію Закону «Про роздержавлення і приватизацію». 2012 р. прийнято держпрограму розвитку ринку цінних паперів, низку законів про банківську діяльність і кредитні установи [26].

При цьому Ашхабад не збирається відмовлятися від державного контролю над нафтогазовим сектором, який становить основу економіки країни. Приватизація проводиться не прозоро, нові власники й ціни продажу залишаються невідомими громадськості, і це підтверджує припущення, що «процес приватизації може бути використаний як засіб для збагачення туркменської еліти, а не як реальний інструмент проведення реформ» [18].

Для приходу у Туркменістан зарубіжних інвесторів зберігаються численні перешкоди. У 2012 р. у складеному Transparency International рейтингу сприйняття корупції країна увійшла в число найкорумпованіших держав (170 місце з 174), залишивши після себе лише Узбекистан, Сомалі, Північну Корею.

Країна стабільно посідає останній рядок за рівнем політичних і громадянських свобод – згідно звіту організації «Freedom House» за 2014 р. Організація «Human Rights Watch» зазначила у своїй доповіді, що в Туркменістані зберігається «один з найрепресивніших режимів у світі». На початку 2014 р. міжнародна організація «Репортери без кордонів» оприлюднила свій щорічний звіт «Всесвітній індекс свободи преси – 2013», що містить оцінку стану медійних свобод у 180 державах. Рейтинг Туркменістану в ньому визначено одним з найгірших у світі – поруч з Північною Кореєю та Еритреєю [4].

Водночас у політичній сфері в останні роки запропоновано низку реформ, зокрема, 2008 р. змінами до конституції ліквідовано Халк Маслахати, змінено й законодавство в напрямі легалізації багатопартійної

системи. У серпні 2012 р. створено першу легальну партію промисловців і підприємців, яку, проте, неможливо розцінювати як опозиційну. У 2013 р. президент Бердимухамедов склав з себе повноваження голови та призупинив членство у правлячій Демократичній партії на час свого президентства.

Попри всі косметичні реформи у найрізноманітніших сферах, політика нового президента спрямована на відмову лише від найодіозніших нововведень попередника (так, проведено кампанію з перейменування названих на честь Ніязова населених пунктів, скасовано іспити з «Рухнама», вивезено на околиці деякі найпомпезніші золоті пам'ятники першому президенту тощо), однак залишається незмінною в основоположному – у збереженні й зміцненні деспотичного режиму й подальшій розбудові культу особи за формальної його лібералізації.

«Рухнама» як канонічна основа офіційної ідеології замінюється не менш обов'язковим до вивчення у школах і ВНЗ літературним твором чинного президента «Птах щастя», для чого в шкільну програму навіть введено окрему дисципліну – вивчення книг президента.

Аналітики оцінюють такі нововведення як «новий прояв триваючої в країні кампанії з насадження культу особи» [16]. Отже стабільність зберігається: Баші (Вождя) замінено Аркадагом (Покровителем), золотий пам'ятник Ніязову – таким же золотим пам'ятником Бердимухамедову, а нейтральний статус і досі залишається зовнішньополітичним оформленням внутрішньої політики безперешкодної розбудови новітньої деспотії.

Використані джерела та література:

1. Аширмурадов Т. Вузы строгого режима / Аширмурадов Т. // Gundogar – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gundogar.org/?011051315300000000000011000000/>.
2. Байрамова Н. Нида очевидная / Н. Байрамова // Gundogar. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gundogar.org/?022104259000000000000011000000>.
3. Байрамова Н. Образование под гнетом «священной Рухнамы» / Н. Байрамова // Gundogar. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gundog.newhost.ru/?011041344000000000000011000>.
4. Бердыева А. Интернет туркменский: в ожидании свободного доступа / А. Бердыева // Хроника Туркменистана. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.chrono-tm.org/2014/03/internet-turkmenskiy-v-ozhidanii-svobodnogo-dostupa/>.
5. Волков В., Сарыев О. В покушение не поверили... / В. Волков, О. Сарыев // Gundogar – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gundogar.org/?02430423670000000000001100000>.

6. Волков В., Сарыев О. За коррупцию заплатит культура. / В. Волков, О. Сарыев // DW. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dw.de/a-1824609>.
7. Волков В., Сарыев О. Пенсии в Туркмении: «ниязовский стаж» / В. Волков, О. Сарыев // DW – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dw.com/ru/a-2418079>.
8. Дангатар О. Новые факты нарушений прав человека в Туркменистане / О. Дангатар // Эркин Туркменистан – Свободный Туркменистан. – № 7, апрель 2001, с. 71–72.
9. Если забуду тебя, Ашхабад... / Gundogar. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gundogar.org/?0242042515000000000000011000000>.
10. Закон об Интернете вступил в силу в Туркмении / Риановости-Украина. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ria.ru/world/20141229/1040647928.html>.
11. Идрисова М. Хватит учиться, пора работать! / М. Идрисова // Немецкая волна. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.gundogar.org/?0110424140000000000000011000000/>
12. Кадыров Ш. Что такое башизация? / Ш. Кадыров // Эркин Туркменистан – Свободный Туркменистан. № 2, январь 2000. – 64 с.
13. Кобрин К. Страна, где славят вождя и исчезают люди / Радио Свобода. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.svoboda.org/content/article/134145.html>
14. Комаровский Л. За тех, кого помню и уважаю... / Л. Комаровский // Gundogar – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.gundogar.org/?0243042371000000000000011000000>.
15. Кулиев А. Центральная Азия между феодализмом и демократией / А. Кулиев // Эркин Туркменистан – Свободный Туркменистан. № 7, апрель 2001. – 68 с.
16. Курбанов М. «Птица счастья» влетела в школьные классы / М. Курбанов // Gundogar – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.gundogar.org/?0110514461000000000000011000000>
17. Мередов А. Башизм как религия / А. Мередов // Gundogar – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.gundogar.org/?0221042581000000000000011000000/>
18. Натголл К. Туркменистан предпринял робкую попытку приватизации К. Натголл / Business New Europe. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gundogar.org/?0130513428000000000000011000000>.
19. Новрузов М. Туркменбашы гонит овец в заповедники / М. Новрузов // IWPR. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ca-news.info/2005/06/08/14>.
20. Панфилова В. Дипломированные изгои / Панфилова В. // Независимая газета. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.ng.ru/courier/2004-09-13/10_turkmenia.html
21. Пономарев В. Туркменистан: власти изымают из библиотек книги авторов, «неправильно освещающих» историю страны / В. Пономарев // Страны СНГ. Русские и русскоязычные в новом зарубежье: информационно-аналитический бюллетень. – № 27, 15.04.2001. – 47 с.
22. Пономарев В. Туркменистан: власти строят «железный занавес» по рецептам сталинской диктатуры / В. Пономарев // Правозащитный Центр «Мемориал», 31 июля 2001. – 54 с.
23. Птичий грипп или птичья чума? / Хроника Туркменистана. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://archive.chrono-tm.org/?id=88>.
24. Романовский Д. Скука диктатора / Д. Романовский // Gundogar – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gundogar.org/?0219042573000000000000011000000>.
25. Состояние средств массовой информации в Туркменистане // Эркин Туркменистан – Свободный Туркменистан. № 4 (13), сентябрь 2002. – 72 с.

26. Стартует приватизация госсобственности / Gündogar – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.gundogar.org/?0130513253000000000000011000000>.
27. Туркменбаши заставит чиновников заговорить по-английски / Gündogar. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.gundogar.org/?0110425050000000000000011000000>.
28. Туркменбаши урезал пенсии и наказал чиновников / Gündogar [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://news.bbc.co.uk/1/hi/russian/news/newsid_4655000/4655434.stm.
29. Туркменистан // Информационный бюллетень, июль-август № 7–8 (47–48). – 64 с.
30. Туркменистану грозит кризис здравоохранения / Eurasianet.org – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://russian.eurasianet.org/departments/civilsociety/articles/eav061305ru.shtml>;
31. Туркменская газета «Ватан» рассказала о необычном водном источнике. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1079647440>.
32. Убирать хлопок опасно для здоровья / IWPR – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gundog.newhost.ru/?0231042239000000000000011000000>.
33. Ужасные больницы — больные дети / IWPR. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gundogar.org/?0231042492000000000000011000000>.
34. Ханамов Н. Как я стал революционером / Gündogar. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.gundogar.org/?0243042525000000000000011000000>.
35. Черкез Ч.О. состоянии предпринимательства и рыночных отношениях в Туркменистане / Ч.О. Черкез // Эркин Туркменистан. – Свободный Туркменистан. № 7, апрель 2001. – 74 с.
36. Ыклымов С. Новый Гулаг в Туркменистане / С. Ыклымов // Эркин Туркменистан - Свободный Туркменистан. № 1, февраль, № 3, 2000. – 80 с.

УДК 323(478.9)

Добровольська А.Б.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ МОЛДОВИ: ІСТОРІЯ ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПЕРІОДУ

У статті розглядаються процеси трансформації політичної системи Молдови в умовах її демократичного транзиту, що охоплюють період кінця 1980-х - початку 2000-х рр., досліджуються передумови і чинники еволюції спектра політичних партій.

Ключові слова: *пострадянський простір, Молдова, посткомуністична трансформація, політичні перетворення, проблеми демократизації.*

Добровольская А.Б. Трансформация политической системы Молдовы: история постсоветского периода.

В статье рассматриваются процессы трансформации политической системы Молдовы в условиях ее демократического транзита, охватывающих период конца 1980-х - начале 2000-х гг. Исследуются предпосылки и факторы эволюции спектра политических партий.

Ключевые слова: *постсоветское пространство, Молдова, посткоммунистическая трансформация, политические преобразования, проблемы демократизации.*